

Документні ресурси спеціалізованих фондів бібліотек у сучасному інформаційному просторі

Засідання круглого столу «Документні ресурси спеціалізованих фондів бібліотек у сучасному інформаційному просторі» відбулося у м. Києві в рамках Міжнародної наукової конференції «Проблеми гармонізації традиційних і новітніх бібліотечно-інформаційних ресурсів».

У його роботі взяло участь 28 фахівців, серед яких – спеціалісти у галузі книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства і документознавства (з них 2 доктори та 16 кандидатів наук). Були присутні провідні спеціалісти з Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, Музею книги та друкарства України, інститутів рукопису, української книги, архівознавства та бібліотекознавства НБУВ, а також фахівці з Державної наукової-педагогічної бібліотеки ім. В. О. Сухомлинського та Національної бібліотеки України для дітей.

Учасники засідання обговорювали актуальні проблеми розвитку документальних ресурсів, що зберігаються в спеціалізованих фондах наукових бібліотек.

У вступному слові заступник генерального директора НБУВ, керівник Центру консервації і реставрації, канд. іст. наук **Л. В. Муха** зазначила, що спеціалізовані фонди, маючи свою специфіку, потребують найширшого висвітлення в інформаційному просторі. Звідси випливає першочергове завдання – створення бази даних історичних пам'яток та виготовлення страхової (цифрової) копії документів. Крім того, тут існує проблема представлення унікальних документів в Інтернет-просторі че-

рез відсутність єдиних методичних засад описування документів та єдиного координаційного центру зі створення електронного реєстру книжкових та рукописних пам'яток.

Виступи багатьох учасників круглого столу були присвячені проблемам розвитку електронних каталогів спеціалізованих фондів, можливостям їх використання, трансформації в Інтернет-середовище, автоматизації процесу створення наукових каталогів та електронних колекцій тощо.

Директор Інституту рукопису НБУВ, член-кор. НАН України, д-р. іст. наук, професор **Л. А. Дубровіна** у своєму виступі «Формування електронних каталогів рукописних фондів – проблеми та перспективи» наголосила на необхідності включення інформації рукописних фондів бібліотек у соціокультурний процес та розкриття її впливу на формування духовної складової суспільства. Водночас доповідачка звернула увагу на певне відставання у темпах використання та засвоєння цієї інформації від сучасних суспільних запитів. Подолання такого стану пов'язується з необхідністю відпрацювання узгодженої системи репрезентації документальних ресурсів, удосконалення методики наукового опису рукописних фондів бібліотек з орієнтацією на взаємозв'язок з електронними ресурсами бібліотек та узагальнення інформації на поколекційному, подокументному, тематичному та хронологічному рівнях. Було відзначено, що найбільш перспективним напрямом гармонізації традиційних та

електронних ресурсів бібліотек є створення науково-пошукового апарата, орієнтованого на розкриття видової різноманітності за складом та предметно-тематичною багатогранністю змісту фондів.

Завідувача відділу стародруків та рідкісних видань НБУВ, д-р. іст. наук, проф. **Г. І. Ковальчук** у виступі «Електронні ресурси стародруків НБУВ – перспективи розвитку» розповіла про електронні ресурси як важливу складову фонду відділу та окреслила перспективи їх розвитку.

У спільній доповіді **Г. І. Ковальчук**, наук. співробітника НБУВ, канд. філол. наук **Н. В. Заболотної**, наук. співробітника НБУВ, канд. техн. наук **К. В. Лобузіної** «Створення електронних колекцій книжкових пам'яток у НБУВ (на прикладі почаївських стародруків)» розкрито діяльність НБУВ, спрямовану на створення електронних колекцій книжкових пам'яток. Було презентовано підготовлений диск, на якому міститься інформація з історії Почаївської друкарні, електронний каталог почаївських стародруків відділу і зразки повного наукового опису, цифрові копії двох десятків найрідкісніших чи цінних почаївських стародруків та електронні зображення художнього оздоблення відповідних видань.

Самостійна доповідь **К. В. Лобузіної** «Автоматизація підготовки наукових каталогів документальних ресурсів спеціалізованих фондів на основі бібліотечно-бібліографічних баз даних» була присвячена проблемам, що виникають під час створення наукових каталогів видань спеціалізованих фондів: накопичення бібліографічних описів, приміток, різноманітних довідок, зображень та інших матеріалів, які потребують упорядкування. Зазначено, що у середовищі системи автоматизації бібліотек «ІРБІС» було розроблено технологічні засоби, які вирішують ці проблеми: формати виведення даних, сценарії сортування, покажчики до каталогів, гіпертекстові посилання до зовнішніх об'єктів (зображення, музика, відео). Кожен з каталогів спеціального виду видань для повноцінного представлення всієї необхідної інформації про видання потребує особливих підходів, що було показано на прикладах (ноти, образотворчі видання, стародруки). Доповідачка підкреслила, що серед переваг запропонованої технології, перед традиційною, є можливість отримання верстки друкованого варіанта каталогу, електронної версії видання у формі бібліографічної бази даних або ілюстрованого каталогу.

Директор Інституту архівознавства НБУВ, канд. іст. наук **Л. М. Яременко** у своїй доповіді «Документальні ресурси Архівного фонду НАН України в Інтернет-середовищі: можливості використання та трансформації» наголосила, що сьогодні, коли суспільство дедалі частіше звертається до першоджерел історичної інформації, архівні підрозділи НАН України повинні виконувати не тільки меморіальну функцію збирання та зберігання документальної спадщини всієї української науки, а й опікуватися створенням, розповсюдженням традиційних і електронних форм інформаційних ресурсів Архівного фонду НАН України. У доповіді проаналізовано роботу установ архівної системи з формування фондів наукових

установ, видатних вчених України, а також щодо створення науково-пошукових систем на документи з використанням традиційних форм: описів, каталогів, путівників, покажчиків. Крім того, висвітлено роботу із залучення документів Архівного фонду НАН України до сучасного електронного середовища, зокрема, з розроблення електронної бази даних на документи та з поцифрування аудіозаписів засідань Президії НАН України в Інституті архівознавства НБУВ, поцифрування протоколів засідань Президії НАН України в її науковому архіві. Відзначено, що використання як самих архівних документів, так і інформації про них на офіційних сайтах НАН України та академічних науково-дослідних установ забезпечує широкий доступ користувачів до документальних пам'яток національної науки. На думку доповідачки, цей напрям архівної роботи в академічній системі сприяє збереженню наукової спадщини нації, швидкому введенню її до соціокультурного простору, поширенню знань про архів української науки та формуванню загальнодоступних електронних інформаційних ресурсів. Було акцентовано увагу на тому, що цей напрям роботи пов'язаний з певними складнощами, вирішити які можливо шляхом максимального адаптування і узгодження цілої низки процесів: зарахування стандартних вимог до обліку, описування, формування архівних фондів традиційним способом, визначення програмних засад та нормативно-методичної бази цього процесу, використання відповідних юридичних норм щодо власності документів і можливості їх використання.

Доповідь ст. наук. співробітника НБУВ, канд. іст. наук **О. М. Березовського** «Використання автоматизованих документно-інформаційних систем в Інституті архівознавства НБУВ (проблеми та перспективи)» була присвячена проблемам автоматизації науково-довідкового апарата в архівах. Доповідач зупинився на деяких аспектах прикладного використання автоматизованих документно-інформаційних систем в архівних установах (на прикладі електронних баз даних Інституту архівознавства НБУВ). Зазначалося, що для створення документальних баз даних було використано інформаційно-пошуковий пакет CDS/ISIS для Windows. Йшлося також про можливості застосування в базах даних гіпертексту та гіпермедіа, перспективи використання електронних баз даних Інституту архівознавства.

Виступ мол. наук. співробітника НБУВ **І. С. Шекери** «Книжковий інформаційний ресурс як джерельна база для вивчення історії формування бібліотеки Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря» став своєрідним продовженням її статті «Бібліотека Київського Михайлівського Золотоверхого монастиря: історіографія дослідження», опублікованої у збірнику наукових праць НБУВ. Доповідачка проаналізувала інформаційні дані про Михайлівську бібліотеку, які містяться у книжкових джерелах ХІХ–ХХІ ст. Нею були опрацьовані книжкові та періодичні видання, наукові праці, довідкова література.

У доповіді пров. бібліотекаря НБУВ **Л. М. Деменко** «Продовжувані та періодичні видання Імператорського університету св. Володимира як інформаційний ресурс

та об'єкт досліджень» висвітлено історію продовжуваних та періодичних видань Імператорського університету св. Володимира (нині Київський національний університет ім. Т. Шевченка), охарактеризовано сучасний стан цього інформаційного ресурсу та довідкової літератури, виданої до 1912 р., за радянських часів, в сучасний період, а також дисертацій українських вчених.

У повідомленні наук. співробітника НБУВ **Н. П. Бондар** «База даних водяних знаків видань Івана Федорова і Петра Мстиславця як джерело історико-книгознавчих досліджень» проаналізовано водяні знаки видань, надрукованих Іваном Федоровим і Петром Мстиславцем, – московського Апостола 1564 р., заблудівського Євангелія учительного 1569 р., львівського Апостола 1574 р., віленського Євангелія 1575 р. та острозької Біблії 1581 р. Зібраний матеріал, як зазначила доповідачка, було використано для історико-книгознавчого дослідження примірників – проаналізовано походження знаків, частку кожного знака у виданнях, динаміку заміни партій паперу, відтак почерговість друкування частин, видавничі варіанти тощо.

Директор Музею книги і друкарства України **В. Г. Бочковська** свій виступ «Історія Почаївського монастиря у візитаціях XVIII – першої половини XIX ст.» присвятила дослідженню історії Почаївської Успенської лаври крізь призму візитаційних описів, адже саме візитаційні акти відносяться до числа тих джерел, які мало використовувалися в українській історіографії. Відзначено, що візитація є багатопільовим джерелом, яке не тільки розкриває певні грані соціального становища духовенства в суспільстві, а й дає уявлення про це суспільство в цілому. У візитаціях збереглися відомості про стан будівель монастиря та облаштування деяких його приміщень. Зібрані воедино вони істотно розширюють можливості аналізу різносторонньої діяльності монастиря, забезпечують документальну основу вивчення його історії. У багатьох архівосховищах України, Білорусі, Росії, Польщі до сьогоднішнього дня збереглися тисячі томів візитаційних описів XVIII – першої половини XIX ст. Зокрема, в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Державному архіві Тернопільської області було виявлено значний обсяг документів, що стосуються безпосередньо Почаївської Успенської лаври. Як наголосила доповідачка, детальний аналіз цього архівного джерела дає змогу більш глибоко висвітлити історію Почаївської Успенської лаври та її намісників, з'ясувати місце і роль монастиря у тогочасному суспільстві.

Доповідь наук. співробітника Львівської національної наукової бібліотеки ім. В. Стефаника, канд. іст. наук **Н. Е. Кунанець** «Взаємодія наукових бібліотек Львова наприкінці XIX – початку XX ст. в інформаційному забезпеченні наукових досліджень» була присвячена висвітленню ролі наукових бібліотек Львова, зокрема бібліотек університетів та наукових товариств, у забезпеченні актуальних наукових досліджень. Аналіз засвідчує, що більшість наукових розробок завдячує документальним фундаментам саме цих бібліотек.

Ст. наук. співробітник Львівської національної науко-

вої бібліотеки ім. В. Стефаника **І. Б. Качур** у своєму виступі «Маргінальні записи як джерело дослідження рецепції французької книги Галичини у другій половині XVIII ст.» відзначила, що маргінальні записи (записи на книжках) розглядаються як універсальне джерело дослідження історії мови, видавничої діяльності, побутування книги, історії книжкового ринку, писемності і культури. Усвідомлення цих знаків як артефактів культури сприяє вивченню їх науковцями як самодостатніх історичних джерел.

У доповіді мол. наук. співробітника НБУВ **Л. М. Гутник** «Майстри вітчизняної графіки в мистецтві кіноплаката (на матеріалах зібрання українського кіноплаката XX ст. з фондів НБУВ)» розкрито один з головних аспектів дослідження зібрання українського кіноплаката XX ст. – вивчення творчості вітчизняних майстрів плакатної графіки. Зокрема, окреслено коло митців у цьому жанрі, висвітлено основні тенденції розвитку українського кіноплаката 1920–1980-х рр. та його художньо-стилістичні особливості. Зазначено, що на основі зібрання кіноплаката НБУВ створюється електронний науковий каталог «Український кіноплакат 1920–1990-х рр.», який дасть змогу не лише максимально повно розкрити інформаційний ресурс тиражного вітчизняного кіноплаката, а й забезпечити збереження документів та швидкий доступ користувачів до потрібної інформації.

Виступ ст. наук. співробітника НБУВ, канд. іст. наук **І. О. Ціборовської-Римарович** «Історико-книгознавчий аналіз примірників творів теолога-єзуїта Георгія Генделя (1657–1727): їх побутування на етнічних українських землях та роль у релігійному житті» був присвячений книгознавчому, джерелознавчому аналізу примірників творів відомого єзуїта-теолога XVIII ст. Георгія Генделя з фондів Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, який своє життя і діяльність тісно пов'язав з Україною. Викладений матеріал засвідчив важливість комплексного дослідження стародруків як джерела історичних та культурологічних студій.

Мол. наук. співробітник НБУВ **І. Ф. Бобрішева** у виступі «Українські нотні видання вокальних творів 1924–1930 рр.: поповнення національного бібліографічного репертуару» проаналізувала можливу типологію незареєстрованих документів та подала короткий огляд новознайдених документів. У процесі роботи над створенням наукового ретроспективного каталогу «Українські нотні видання вокальної музики 1924–1930 рр.» доповідачка виявила майже 200 видань, що вводяться в науковий обіг вперше: знайдені видання не внесені у зведений бібліографічний довідник «Музична література УРСР. 1917–1965» (Х., 1966).

Доповідь ст. наук. співробітника НБУВ, канд. іст. наук **Л. М. Дениско** «Екслібриси на книжках колекції рідкісних видань НБУВ як джерело вивчення книжкового руху в Україні та дореволюційній Росії» була присвячена книжковим знакам – екслібрисам і суперекслібрисам, які прикрашають розкішні видання XVIII – першої половини XIX ст. та які спеціально виготовлені для того, щоб вказувати на належність книг до тієї чи іншої приватної бібліотеки. Доповідка акцентувала увагу на то-

му, що виявлені екслібриси, різноманітні за змістом і технікою виготовлення, мають як загальні, так і особливі риси і піддаються класифікації – існують гербові, сюжетні, вензелеві, шрифтові екслібриси. Було відмічено, що вказані знаки продовжують і сьогодні відігравати роль путівника і визначають долю кожної книги, яка їх має. Завдяки їм збереглися імена власників книг, майстрів художньої графіки і геральдики.

Свою доповідь ст. наук. співробітник НБУВ, канд. іст. наук **Т. Є. Мяскова** «Введення в науковий обіг інформаційних ресурсів бібліотек, що перебувають на стадії реконструкції» присвятила долі тих історико-культурних фондів відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ, які ще не стали об'єктом наукового дослідження. Головну увагу було приділено бібліотекам духовних семінарій, державних та приватних світських навчальних закладів, особистим бібліотекам професорів Імператорського університету св. Володимира та видатних діячів XIX ст. Доповідка окреслила першочергові завдання стосовно ефективного використання цих бібліотек.

У доповіді в. о. мол. наук. співробітника НБУВ **І. С. Корчемної** «Перспективи створення електронної системи комплектування і обліку рукописних фондів бібліотек» йшлося про перспективи впровадження електронної бази даних з обліку та комплектування рукописних фондів ІР НБУВ. Розкрито шляхи вдосконалення процесу обліку рукописних матеріалів під час комплектування, зберігання та використання. Проаналізовано переваги використання сучасної інформаційної системи, яка дає змогу: автоматизувати рутинну роботу з ведення облікової документації, пов'язаної з прийманням, опрацюванням, перевіркою рукописних матеріалів; оперативно отримувати необхідні відомості про наявність документів; покращити якість діловодної інформації.

Виступ ст. наук. співробітника НБУВ, канд. іст. наук **Т. В. Міцан** «Актові документи з колекції архівних документів Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка як джерело з історії козацького землеволодіння України XVII–XVIII ст.» присвячений джерелознавчому аналізу документів колекції Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка, зокрема дослідженню актових документів, які є цінним джерелом з історії майнових та земельних відносин козацької старшини XVII–XVIII ст. Було представлено такий вид публічно-правового акта, як універсал та вид приватно-правового документа – купчий запис. Доповідка підкреслила, що вивчення вказаних документів дає підстави зробити висновки: актові документи, які висвітлюють процеси надання земельних угідь та підтверджують права на володіння маєтностями, засвідчують недоторканність майна козацької старшини, становлять унікальну змістовну та репрезентативну частину джерельної бази з вивчення козакознавчої тематики.

Наук. співробітник НБУВ, канд. іст. наук **В. Е. Лось** у доповіді «Стан збереження архівних документів з історії Уніатської церкви на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)» проаналізувала сучасний стан збереженості архівних документів з історії

Уніатської церкви. Особливу увагу приділено церковним книгам, більшість з яких була знищена ще в XIX ст., а також іншим малодослідженим документам церковного походження. Крім того, обґрунтовано необхідність реконструкції церковних архівів за допомогою блоку джерел, створених у результаті адміністративної діяльності управління справами держави і суспільства, стан збереженості яких у Російській імперії перебував на найвищому рівні.

Виступ наук. співробітника НБУВ, канд. іст. наук **І. В. Клименко** «Літературно-Науковий Вістник»: редакційно-видавничий аспект діяльності» присвячений вивченню архівних документів літературно-мистецького часопису «Літературно-Науковий Вістник»: (Львів–Київ–Львів, 1898–1932). Проаналізовано процеси становлення та особливості функціонування національного видання наприкінці XIX – на початку XX ст. Висвітлено специфіку змісту та редакційно-видавничий аспект діяльності часопису, редакторами і співробітниками якого були відомі представники української культури і науки.

Ст. наук. співробітник НБУВ, канд. іст. наук **С. В. Сохань** у виступі «Київські Богословський та Йорданський дівочі монастирі XVII–XVIII ст.: сплетіння долі в історичному просторі» на основі комплексного аналізу архівних матеріалів із фондів ІР НБУВ розкрила документальну спадщину монастирських міні-архівів дівочих обителей, які були втрачені під час київських пожеж XVII ст. Виявлені копії та виписки документів державних установ з історії монастирів стали важливою підставою для встановлення дат заснування обителей, атрибуції імен ігуменей та років їх діяльності, окремих невідомих сторінок із життя черниць та майнових відносин між двома монастирями. Занурення в історію дало змогу довести існування двох окремих монастирів на суміжній території у XVIII ст. і спростувати гіпотезу дослідників XIX ст. про об'єднання їх під однією назвою.

У виступі мол. наук. співробітника НБУВ, канд. іст. наук **О. П. Бодак** «Внесок М. Ю. Брайчевського в розвиток інформаційного забезпечення української бібліографічної діяльності» на документах особового архівного фонду, що зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського, висвітлено бібліографічну діяльність відомого вітчизняного історика та археолога М. Ю. Брайчевського, проаналізовано співпрацю вченого з Інститутом кібернетики АН УРСР у процесі розроблення теми «Машинний бібліографічний пошук», за результатами якої М. Ю. Брайчевським були розроблені принципи інформаційного пошуку в галузі археологічної літератури.

Доповідь наук. співробітника НБУВ **М. А. Стельмашової** «Франкомовна росіка у фондах відділу бібліотечних зібрань та історичних колекцій НБУВ» присвячена вивченню франкомовної росіки. Доповідка зазначила, що подальші дослідження із зазначеної тематики сприятимуть розкриттю великого інформаційного масиву франкомовного фонду, допоможуть кращому ознайомленню з історією і культурою Франції.

Текстологічним дослідженням безлінійних нотних ру-

кописних книг XVII–XIX ст. присвячено доповідь в. о. наук. співробітника НБУВ, канд. іст. наук **Е. С. Клименко** «Безлінійні нотні рукописи XVII–XIX ст.: текстологічний аспект досліджень». Розглянуто репертуар співочих рукописів, їх структурно-типологічні характеристики, виявлено особливості гімнографічного та музичного текстів у рукописах означеного періоду, показано, як текстологічний аналіз у поєднанні з палеографічними, музично-палеографічними та кодікологічними методиками дає змогу правильно атрибутувати рукопис та його складові частини, визначити особливості та специфічні риси його текстів.

У доповіді зав. відділу формування музичного фонду НБУВ, канд. мистецтвознавства **Л. В. Івченко** «Рукописні партитури опер з колекції Розумовських» вперше були оприлюднені відомості про склад і зміст оперної частини колекції Олексія Розумовського, де представлено понад 40 рукописних партитур італійських опер, написаних і вперше поставлених на сцені у другій половині XVIII ст. Окреслено можливі шляхи комплектування цієї частини колекції, а за допомогою баз даних RISM встановлено авторів та назви декількох, невідомих раніше, опер.

Мол. наук. співробітник НБУВ **І. В. Савченко** у своєму виступі «Видавнича фірма «Леон Ідзіковський» зазначила, що у 2008 р. Україна відзначає видатну подію в історії музичної культури – 150-річчя від дати заснування видавничої фірми «Леон Ідзіковський» – найпотужнішої приватної нотовидавничої фірми в Україні, однієї з найстаріших на території Російської імперії. Було представлено ретроспективу діяльності фірми, проаналізовано її вагомий внесок у справу створення, розповсюдження, популяризації та збереження української музики.

У своєму виступі «Формування електронних ресурсів на документи архівного фонду академіка М. В. Птухи» в. о. мол. наук. співробітника НБУВ **Н. А. Порохницька** вказала на необхідність створення електронних ресурсів на документи архівних фондів, зокрема, на фонд академіка М. В. Птухи, виокремила пов'язані з цим нагальні проблеми. Також у виступі йшлося про роботу над створенням електронної бази даних на Архівний фонд НАН України на основі інформаційно-пошукового пакета CDS/ISIS (Computer Documentation System/Integrated System Information Services) для Windows.

Підсумовуючи результати своєї роботи, учасники круглого столу наголосили на тому, що документальні ресурси спеціалізованих фондів наукових бібліотек становлять важливу складову сучасного інформаційного простору. І саме тому використання нових підходів до гармонізації традиційних і новітніх форм бібліотечної каталогізації та систематизації документальних ресурсів, а також розроблення методичних засад представлення ресурсів та системи наукового опису спеціалізованих фондів бібліотек є ефективним інструментом дистанційного обслуговування наукового товариства, важливим засобом забезпечення інтеграції історичних пам'яток України у світову спільноту культурних цінностей.

Л. Муха,
заступник генерального директора НБУВ,
керівник Центру консервації і реставрації,
канд. іст. наук
Т. Міцан,
ст. наук. співробітник НБУВ,
канд. іст. наук